

УДК 340.12

Луцький Андрій Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри філософії права
та юридичної психології
проректор Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ПОЗИТИВІСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ ТА МЕЖІ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті здійснюється аналіз позитивіського розуміння правової ідеології. Наводяться основні філософсько-правові підходи до позитивіського розуміння права. Розкривається сутність правового позитивізму та міра його впливу на процес законотворення в сучасній Україні. Піддаються критиці засадничі норми позитивіської ідеології. Основною ідеологічною альтернативою позитивізму вважається концепція природного права або соціально-натуралістична правова ідеологія.

Ключові слова: правова ідеологія, позитивізм, правовий позитивізм, природне право, соціально-натуралістична правова ідеологія.

Постановка проблеми. Розвиток громадянського суспільства, соціальної та правової держави, процес правового регулювання суспільних відносин вимагає скрупульозного дослідження основоположних засад самого розуміння права та його ідеологічної сутності. Філософія права оперує різноманітними підходами до розуміння права та його ідеології, а саме: позитивіським, лібералістським, екзистенціалістським, феноменологічним та іншими підходами, які впродовж останніх століть не лише міцно утвердилися у свідомості, а й суттєво розвинулися та видозмінилися.

Політична криза сучасної української держави зумовлена не лише суспільно-політичними та економічними чинниками, а й самим змістом права та правової ідеології, які на думку О. М. Костенка, зумовлені ураженням останньої «позитивізмом» [2]. Виходячи з такого формулювання, наукова актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю цілісного аналізу позитивіського трактування правової ідеології та потребою у визначенні впливу ідеології позитивізму на правовідносини на сучасному етапі державо-та правотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема аналізу позитивіської інтерпретації права та правової ідеології достатньо активно розглядається як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. У наш час ідеологія позитивізму піддається гострій критиці, а основною альтернативою їй розглядається концепція природного права. Основна критика стосується, насамперед, засад кримінального права та домінування в ньому позитивізму.

У зв'язку з цим методологічною основою нашого дослідження стали праці А. Баумайстера, О. Костенка, Є. Нагорного, Д. Остіна, С. Шевчука та ін.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є критичний аналіз позитивіської інтерпретації правової ідеології, піддання критиці основних засад

позитивізму, які впливають на систему судочинства, на зміст норм кримінального права та на законодавство і право загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з того, що правовий позитивізм є одним з найвпливовіших напрямків у теорії та філософії права, для повноцінного розкриття впливу позитивізму на правову ідеологію, необхідно розкрити його сутність. Власне, правовий позитивізм є окремим напрямом у філософії права, за яким, право у суспільстві – це система норм, тобто правил поведінки, що прийняті або санкціоновані авторитетним державним органом. Апологети цього напрямку стверджують, що ні право, ні правова система не мають зв'язку з такими нормативними системами, як, наприклад, мораль та релігія.

Основоположними засадами правового позитивізму є:

- 1) намагання обґрунтувати правознавство як автономну, незалежну (від політики, філософії, релігії) науку;
- 2) відокремлення позитивного, чинного права від моралі. Відбувається дистанціювання від будь-якого метафізичного, спекулятивного, моралістичного розуміння права і зосереджується тільки на чинному, у законах «покладеному» праві, на «фактичному» праві;
- 3) ототожнення права з чинним правом, вважаючи останнє виключним предметом наукового дослідження;
- 4) інструментально-прагматична формалізація права;
- 5) абсолютизація влади та її розуміння як єдиного джерела права [1, с. 105-106].

Виходячи з наведеної ідеологічної сутності природнього права, можна прийти до висновку, що таке право є нейтральним по відношенню до цінностей. Актуальність ціннісного аспекту зумовлена тим, що ідеологія, як категоріальне поняття, включає в себе цілу систему цінностей (насамперед, моральних) які виступають ціннісно-орієнтаційним чинником правового поступу. Натомість, позитивісти сприймають право як систему, в межах якої не можуть бути інституціоналізовані правові цінності як принципи прагнення законодавця або як критерії визначення чинності нормативно-правових актів (наприклад, принцип верховенства права як критерій справедливості). Єдиний засіб інституціоналізації таких цінностей для позитивістів – це прийняття відповідного позитивного законодавства (наприклад, закону про публічну мораль) [6, с. 94].

По відношенню до правової ідеології у вітчизняній філософії права домінує констатація трьох основних рис правового позитивізму:

- 1) ототожнення права і позитивного права, чи правопорядку, що розуміється як система встановлених норм і історично сформованих інститутів;
- 2) тенденція до абсолютизації державного суверенітету, ототожнення права з наказами держави;
- 3) прагнення дати ціннісно-нейтральне поняття права, за яким діючі норми встановлюються законодавцем відповідно до фактичного критерію [5, с. 30].

Такі риси, з одного боку є підтвердженням основоположної відмінності норм правового позитивізму та концепції природнього права, а з іншого – позитивізм робить право поняттям одностороннім і позбавленим будь якої духовності, оскільки основоположною її доктриною є теза, що «Усяке право є команда, наказ» [5, с. 32].

Власне позитивістська інтерпретація права має подвійне значення. З одного боку, термін «право» вказує тільки на те, що досліджуваними мають бути лише емпіричні факти, які можна спостерігати, описувати, аналізувати. З іншого боку, термін

«позитивний», що означає «встановлений», основоположним своїм змістом має існування «позитивного», узагальненого, легального права [1, с. 105].

Проаналізувавши сутність правового позитивізму, можна прийти до неоднозначного висновку про те, що, позитивізм, з одного боку, формулює уявлення про образ «ідеального права» та «ідеальної державної влади», а з іншого боку – позитивізм, позбавляючи реальне право моральності та духовності, створює умови для правових зловживань.

У розумінні правової ідеології, позитивізм породжується неправильним вирішенням «основного питання юриспруденції», яке формулюється таким чином: «що є першоджерелом права – «буква» закону чи його «дух»?». У «ідеологічній боротьбі» між представниками вітчизняної юридичної науки щодо вирішення цього питання сьогодні в Україні, на думку О. Костенка, перемагає позитивістська правова ідеологія, за якою «буква» визнається першоджерелом права. Виходячи з цього, «буква» закону відривається від його «духу» і перетворюється на інструмент для зловживань. За допомогою «букви» закону, відірваної від його «духу», можна, позитивістськи тлумачачи текст закону, маніпулювати цим законом як завгодно, обґрунтувати що завгодно: наприклад, що чорне – є білим. І все це матиме видимість «буквеної», тобто формальної, законності [2].

Один із основоположників правового позитивізму Д. Остін, з цього приводу писав: «Існування права – одне, його переваги та недоліки – інше». На його думку, «предметом юриспруденції є позитивне право: право у звичайному та чіткому розумінні цього терміну, – право, прийняте політичними керівниками щодо своїх політичних підлеглих» [7, р. 5].

Позитивізм наполягає на неможливості відрізнити реально існуюче право від права, яким воно має бути. На думку прихильників позитивізму, норма не втрачає свого правового характеру від того, що з позицій «вищої справедливості» вона може бути кваліфікована як аморальна. Тут виражається сама суть позитивізму – заперечення необхідного зв'язку між правом і мораллю, або, іншими словами, заперечення перспективи справедливості [4]. Кінцевим результатом такого ідеологічного підходу є заперечення надпозитивних (ідеальних) норм права, що веде до абсолютизації ролі держави та до утвердження її домінуючої ролі по відношенню до права. Саме держава, з точки зору позитивізму, не лише може формувати право силою, а й забезпечувати його реальність.

Дана позиція заперечує можливість знаходження якихось стійких базових положень права поза реальністю державних установ, тобто заперечуються будь-які абсолютні моменти у праві. Тому право, з позиції позитивізму, мінливе у залежності від змін політичної ситуації. Така позиція може бути названа правовим релятивізмом [4].

Така сутність позитивізму є його основним недоліком, оскільки відкриває, таким чином, дорогу до легалізації всездозволеності.

У наш час, правовий позитивізм виступає основною ідеологічною нормою, що веде до зловживань законодавством та правом у всіх його сферах. Це зумовлено також і тим, що ідеологія позитивізму спирається на певну концепцію людини, виходячи з якої людина – це «мисляча тварина», тобто істота, що наділена здатністю розуміти адресовані їй накази, тим більше, якщо вони підкріплені погрозою застосування покарання. Розум, а точніше, мислення такої людини допускає формалізацію, що начисто знімає всі його суб'єктивні особливості. Людина як би розчиняється у формально-раціоналізованій реальності норм позитивного права. Його буття в праві представлено незначним аспектом людської природи – його логіко-розумовою стороною [5, с. 32].

Особливо гостро позитивіський негатив у праві прослідковується у рамках кримінального права та системи судочинства. Окрім суто практичної площини негативного впливу позитивізму, коли норма закону виключає взаємну чи паралельну відповідальність у рамках кримінального права, позитивізм позбавляє права духовної та моральної складової. Варто погодитися з думкою Є. Нагорного про те, що юридичний позитивізм, пануючи у правосвідомості «творців права», не тільки ігнорує досягнення природно-правової та соціологічної шкіл юридичної науки, але і відносить юриспруденцію до суто прикладних дисциплін, відводячи їй роль вічного сателіта мінливої волі законодавця [3].

В даний час можна стверджувати, що наша держава знаходиться в умовах кризи ціннісних орієнтирів, основоположний зміст якої полягає у затвердженні стереотипів неправомірної поведінки чиновників та її масовому характері. Власне стійкий характер неправомірної поведінки чиновників є ключовим аспектом становлення системних корупційних зловживань. У такому стані суспільної правосвідомості і правової дійсності можливе швидке особисте збагачення окремих соціальних груп і осіб за рахунок загальнонародного надбання і державних ресурсів через механізм корупції.

Позитивізм у плані правотворчості для законодавця створює досить складні умови (спонукання до неправомірної поведінки та зловживання службовим становищем, корупції), оскільки прийнявши політичне рішення, необхідно виявити належну політичну волю, щоб безпосередньо соціальні права, які охоплені ідеєю природного права і є правами людини, могли вільно здійснюватися в країні і мати ефективний захист [3].

У сучасних суспільно-правових умовах, коли має місце криза ціннісних орієнтирів та затвердження стереотипів неправомірної поведінки серед чиновників, корупційні порушення отримують масовий, системний характер. Масовість полягає в тому, що корупційному впливу підлягають усі категорії право творців. Найбільш вразливими серед них, на нашу думку, є представники системи судочинства та кримінальної юстиції. Вирішити ситуацію, що склалася, можна шляхом залучення чіткого гуманітарного підходу до організації системи юстиції та встановлення міжнародних стандартів верховенства права в правовій дійсності. Такий підхід означає підрив засад юридичного позитивізму зсередини, зміну існуючого догматичного світогляду на рівні державної політики, іншими словами, зміну системи правових установок, що існують в управлінні державою на всіх рівнях, що неминуче тягне підвищення прозорості діяльності державних чиновників, у тому числі системи юстиції [3].

Зовсім інша ситуація, коли правовий позитивізм, який реалізовується у практичній та теоретичній площині, доповнюється цінностями природного права, які надають гуманітарну спрямованість правозастосування, і, тільки за умови зміни напрямку пануючої правової ідеології від юридичного позитивізму, чиновницької всездозволеності і беззаконня до верховенства права в правовій дійсності, основний пріоритет отримують соціальні права. Розв'язання соціальних прав неможливе без застосування моральних та духовних елементів, які у міру ідеологічного елемента не можуть бути застосовані позитивізмом.

Юридичний позитивізм не випадково є домінуючим у сучасній правовій дійсності. Ідея природного права або так звана соціально-натуралістична правова ідеологія, яка протистоїть правовому позитивізму, не користується належною увагою у сучасній правовій системі України. Євроінтеграційні тенденції нашої країни, зобов'язують забезпечити дотримання ліберально-демократичних правових цінностей Заходу, однак у більшості випадків дотримання обмежене тільки декларуванням. Останні роки

відзначаються широкомасштабними нехтуваннями прав людини, які становлять суть ідей природного права. Україна є одним із лідерів європейських держав за кількістю скарг, що надходять від громадян до Європейського Суду з прав людини на власну державу.

Якщо розглядати сутність соціально-натуралістичної правової ідеології, як основної протидії позитивізму, то право розуміється як закони соціальної природи, втілені законодавцем в чинному законодавстві. Як з цього приводу слушно зауважує О. Костенко, що закони соціальної природи (тобто, іншими словами, закони природного права) – це, образно кажучи, «дух» законодавства, а текст законодавства, що втілює в собі його «дух», – можна визначити як «букву» закону. Існує наступна закономірність: чим адекватніше «дух» законодавства, втілений в його «букві», тим більше розвинене право в країні [2].

Власне законодавство, насамперед, необхідно розуміти, як інструмент в руках людини. Людина, як особистість з власною правосвідомістю, визначається не лише рівнем освіченості, а й особистісними правовими, суспільними, економічними і духовними переконаннями, застосовує законодавство по-різному. Закономірно, що людина застосовує законодавство відповідно до властивого їй типу правової ідеології: «позитивістської» або «соціально-натуралістичної» (окремим проявом останньою є «природно-правова» ідеологія). Саме «позитивістська» правова ідеологія проявляється в кримінальній юстиції у вигляді зловживань кримінальним законодавством. Ці зловживання є формою існування корупції у сфері кримінальної юстиції [2].

Загалом, проблема співвідношення позитивістського та природного права є ключовою дискусією теоретиків та філософів права, які аргументують перевагу однієї концепції над іншою. На наш погляд, виходячи з сутності правової ідеології та її теоретичного обґрунтування позитивізмом, то основним недоліком є ігнорування ціннісних та моральних складових, які, перетворюючи право у систему чітких буквенних законів, спонукають до зловживань у сфері практичного застосування норм права.

Висновки. Таким чином, позитивістський підхід до розуміння правової ідеології, який є домінуючим у сучасних правих реаліях нашої країни, сповнений численними недоліками саме в ідеологічному аспекті. Ключове позитивістське розуміння закону, про перевагу «букви» закону над його «духом» веде, з одного боку, до масових зловживань та спекулювання нормами права, а з іншого боку – позбавляє право будь-яких моральних та духовних складових, перетворюючи його на механізм розв'язання конкретного правочину.

Список використаних джерел

1. Баумейстер А. О. Філософія права: навч. посіб. / А. О. Баумейстер. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 311 с.
2. Костенко О. М. Юридичний позитивізм – ідеологічна основа для зловживань кримінальною юстицією / О. М. Костенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.science-community.org/uk/node/5804>.
3. Нагорный Е. Позитивизм против нравственности. Насколько отечественное судопроизводство далеко от верховенства права? / Е. Нагорный [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.advgazeta.ru/rubrics/13/488>.
4. Основні типи праворозуміння: правовий позитивізм і природно-правове мислення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://all-filosof.ru/filosofija-prava/63/720-osnovni-tipi-pravorozuminnya-pravovij-pozitivizm-i-prirodno-pravove-mislennya>.
5. Філософія права: Навч. посібн. / О. Г. Данільян, Л. Д. Байрачна, С. І. Максимов та ін.; За ред. О. Г. Данільяна. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 272 с.

6. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / С. Шевчук. – Харків: Консум, 2002. – 296 с.
7. Austin J. The province of jurisprudence determined / J. Austin. – London: John Murray, Albemarle street, 1832. – 481 p.

Луцкий А. И. Позитивистская интерпретация правовой идеологии и пределы ее применения в современной Украине

В статье осуществляется анализ позитивистского понимания правовой идеологии. Приводятся основные философско-правовые нормы позитивистского понимания права. Раскрывается сущность правового позитивизма и степень его влияния на процесс законотворчества в современной Украине. Подвергаются критике основные нормы позитивистской идеологии. Основной идеологической альтернативой позитивизма рассматривается концепция естественного права или социально-натуралистическая правовая идеология.

Ключевые слова: правовая идеология, позитивизм, правовой позитивизм, естественное право, социально-натуралистическая правовая идеология.

Lutskyi A. I. Positivist interpretation of legal ideology and scope of its application in modern Ukraine

The analysis of positivist understanding of legal ideology is made in the given clause. The basic philosophic and legal norms of positivist understanding of law are given. The author reveals the essence of legal positivism and the extent of its influence on the process of lawmaking in modern Ukraine. The principal norms of positivist ideology are criticized. The concept of natural law or social and naturalistic legal ideology is regarded as the main ideological alternative to positivism.

Keywords: legal ideology, positivism, legal positivism, natural law, social and naturalistic legal ideology.

